

Nikola Krstović¹

Filozofski fakultet, Beograd

„HAŠTAG” KULTURA SEĆANJA *Muzealizacija i politizacija jevrejske istorije i kulture u savremenoj Poljskoj*

„Haštag” izložba: poljsko #Nasleđe ili politizacija muzejskog govora

Jedinstven slučaj desio se 2016. godine: tri vodeće muzejske nagrade u Evropi do-
bile su tri institucije iz jedne zemlje – Nagradu EMYA poneo je Muzej istorije polj-
skih Jevreja – Polin u Varašavi, Nagradu Saveta Evrope osvojio je Muzej evropske
solidarnosti u Gdanjsku, a Nagradu „Živa” krakovska Krikoteka. Nema sumnje
da je Poljska doživela neverovatan muzejski uspon.² Ovaj procvat muzejske scene
u Poljskoj nije bio samo posledica sistemskog „ubrizgavanja” evropskih sredstava
u tada novu članicu EU, već i unutrašnjeg društvenog procesa koji je obećavao

---

* Rad je zasnovan na zapažanjima i/ili bočnim istraživanjima sprovedenim u okvirima istraživač-
kog projekta „East & W/R:est” sprovedenog u Međunarodnom kulturnom centru u Krakovu u
periodu 1. 10 – 28. 12. 2017. godine, a koje je finansiralo poljsko Ministarstvo kulture i kulturnog
nasleđa.

¹ nkrstovic2012@gmail.com, nikola.krstovic@f.bg.ac.rs

² Posebno se ističu veliki projekti, Muzej istorije poljskih Jevreja, ali i Muzej Varšavskog ustanka (War-
saw Uprising Museum), Centar evropske solidarnosti (European Solidarity Center) u Gdanjsku, MO-
CAK (ponovo otvoren dan pre MSUB-a), Muzej poljske emigracije u Gdini, Muzej Fabrika Oskara
Šindlera (Oscar Schindler Factory Museum), Podzemlje trga u Krakovu (Rynek Underground), ali se
najavljuje i Muzej Drugog svetkog rata (World War II Museum) u Gdanjsku. Dodatno, treba napo-
menuti i da je Međunarodni kulturni centar u Krakovu jedan od dva istraživačka partnera u izradi iz-
veštaja „Kulturno nasleđe vredi Evropi” (CHCŹE), koji predstavlja okosnicu proglašenja 2018. godine
kao godine kulturnog nasleđa od strane Saveta Evrope.

sasvim novu eru odnosa prema kolektivnom sećanju. Kada se analiziraju narativi, koncepti i promovisane vrednosti novih ili rekonceptualizovanih muzeja, vidi se uzlazna putanja, ne samo u domenu muzejske scene, već i u muzeologiji i studijama baštine. Međutim, usled dramatične penetracije populističke (kulture) politike u institucije, performativni kapacitet i kvalitet rada postali su bitno drugačiji od onih koji su muzeje i baštinske projekte kvalifikovali za različita evropska priznanja. Očito je da poljske vlasti, što samostalno, što preko institucija koje finansiraju ili na koje imaju direktan uticaj, obilato koriste vizuelne forme koje simbolišu metodologije „otvorene” komunikacije. Upotrebljeni simbol (#) treba da predstavi savremenost vladajuće političke elite, spremnost na dijalog i otvorenu diskusiju na svim komunikacijskim nivoima. Međutim sadržaj neprekidno vređa ili „naređuje”, dijalog suštinski ne postoji, a sa pozicijom „žrtve” neprekidno i iznova se manipuliše. No, nije samo lokalni kontekst upitan – desničarske i populističke struje jačaju, svet se menja i sve je tolerantiji prema autokratama i *soft*-diktatorima, gušenju i gašenju medija, ograničavanju slobode govora i sl. U takvim okolnostima dostignuća nove ili kritičke muzeologije jednostavno više nisu moguća, a očito je da su potrebija nego ikada.

Naglasak vladajuće partije Pravo i pravda (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) na „poljskom ponosu” stvorio je konfliktnu političku i kulturnu klimu odmah nakon preuzimanja vlasti, a jedna od glavnih tema postaje revizija uloge Poljske i Poljaka pre, tokom i nakon Holokausta. „Poljski ponos” kao paradigma novog odnosa prema nasleđu sasvim se očito pokazao u Narodnom muzeju u Krakovu koji je organizovao krajem 2017. godine izložbu pod nazivom #Nasleđe (#Heritage). Važno je naglasiti da je *autor* izložbe, Andrej Šćerski (Andrzej Szczerki), brat Krištafa Šćerskog (Krzysztof Szczerkog), šefa kabineta poljskog predsednika. Iako i sam naslov i neke od muzeografskih metodologija referiraju na nove i inovativne tendencije u muzejskim praksama, sama postavka reprezentuje veoma tradicionalan i konvencionalan, nacionalno pozitivistički definisan pristup. *Hashtag* u naslovu ističe potrebu za „otvorenom diskusijom o našem nasleđu” i „neophodnošću revizije istorijskih događaja”, uz dijalog i otvorenu mogućnost kostvaralaštva. Međutim to su samo reči na papiru, jer su modeli kostvaralaštva i participativnosti evidentno tendenciozno izostavljeni u samom procesu pripreme izložbe. U kratkom vodiču kroz izložbu se i napominje:

Krakovska izložba je pre svega dokaz postojanja nasleđa, koje je spremno da bude otkriveno i prenese istinu o sebi samom. To je takođe „trezor memorije” kojem se vraćamo kako bi inspirisao naše sadašnje vreme i najvažnije pustio nas da mislimo koje nasleđe nasledujemo i na koji način možemo dodati sledeće poglavlje u istoriji (Szczerki 2017: 1).

Izložba je bila oštro kritikovana zbog uske reprezentacije poljske istorije i namernog propuštanja osetljivih tema i teškog nasleđa. Ovaj afirmativni primer popularizacije aktuelnih političkih stavova, a ne kritičkog odnosa prema sopstvenom nasleđu (nespretno koristeći jezik 21. veka) uz usputne reference ka klasicističkim formama, govori samo o nedostatku aktivne i produktivne rasprave o tome šta jeste poljsko nasleđe.

Poljska i Holokaust, Polin i Jevreji

Govoreći o nasleđu Poljske, situacija se prilično zaoštrava na najproblematičnijem terenu – pitanju stradanja Jevreja u Drugom svetskom ratu, kako u okvirima Holokausta, tako i pre i posle rata. Mnoge se institucije u Poljskoj bave pitanjem stradanja Jevreja: pored, internacionalno ili civilizacijski značajnog Aušvica, u poslednje vreme internacionalni ugled ima i muzej Fabrika Oskara Šindlera. I lokaliteti kakvi su Kaźimierz u Krakovu ili Varšavski geto uživaju izrazitu kulturnu i turističku prepoznatljivost i vidljivost. Pitanje stradanja Jevreja predstavljalo je i izvesni katarzični proces za poljski nacionalni identitet i istoriju, ali u svetu neoliberalne ekonomije i dobar zamajac za razvoj ostalih muzejskih i baštinskih projekata. No, prva asocijacija, gotovo i jedina, kada se radi o spoju Poljske i Jevreja, bila je Holokaust. Momenat nestajanja kao okosnice odnosa dva pola u ovoj gotovo binarnoj jednačini, pokušao je (i po međunarodnim priznanjima uspeo) da premosti Muzej istorije poljskih Jevreja (Muzeum Historii Żydów Polskich), poznatiji kao Polin. Muzej je izgrađen na mestu nekadašnjeg Varšavskog geta, referira na postmoderne arhitektonske projekte iz domena muzejske arhitekture u staklu, betonu i bronzi, a potpisuju je finski arhitekti Rajner Malamaki (Rainer Mahlamaki) i Ilmari Ladelma (Ilmari Lahdelma). Kamen temeljac je postavljen 2007. godine, muzej je otvoren za javnost 2013, a stalna postavka godinu dana kasnije.

Polin se odlučuje za tradicionalni hronološki pristup, ali u njemu Holokaust nije predstavljen kao apsolutni završetak. Prvi razlog je taj što se opravdanje i smisao nalaze u želji da se predstavi kontinuitet jednog milenijumskog odnosa, a drugi u tome što je svaki period kombinovan sa mini-narativima koji često preuzimaju primat i uvode posetioca u svet izvan istorije, univerzalni svet o ljudima i ljudskim sudbinama, odnosima unutar i između zajednica, stvaralaštva, izgradnje i rušenja, poverenja i izigranih očekivanja, dok se Holokaust pojavljuje kao jedan od trenutaka u istoriji – veoma bitan i izuzetno traumatičan, ali sa akcentom na „jedan od”. Naime, Polin ne daje mogućnost „romantizacije/idealizacije” Holokausta posle koga se više ništa nije dešavalo, upozoravajući da se i danas mnogo toga dešava. Poljski predsednik Bronislav Komorovski (Bronisław Komorowski) izjavio je na otvaranju stalne postavke Polina:

Nemoguće je razumeti istoriju Poljske bez znanja o istoriji poljskih Jevreja. Razlog nije samo vek prisustva Jevreja na poljskim zemljama, već i značajna uloga koju je jevrejska zajednica imala u mnogim sferama poljskog života: u ekonomiji, kulturi i nauci. Jednako je nemoguće razumeti istoriju Jevreja bez znanja o poljskoj istoriji. Samo [...] paralelne priče o veličini i niskosti, heroizmu i kukavičluku, žrtvi i zločinu, životu i smrti mogu vratiti ideju o Polinu [Poljskoj] ponovo u život.

Stalna postavka zauzima više od 4.000 kvadratnih metara prostora i sastoji se od osam galerija koje dokumentuju hiljadugodišnju istoriju jevrejske zajednice u Poljskoj, svojevremeno najveće u svetu. Izložba uključuje multimedijalni narativ sa interaktivnim instalacijama, slikama i usmenim istorijama, a kreirao ju je međunarodni tim od 120 naučnika i muzejskih profesionalaca iz Poljske, SAD i Izraela, kao i muzejski kustoski tim pod rukovodstvom prof. Barbare Kiršenblatt-Gimblet (Barbara Kirshenblatt-Gimblett). Narativ otpočinje galerijom „Šuma”, koja je pre iskustveno nego kognitivno saznanje o prvim Jevrejima koji su, bežeći od progona u zapadnoj Evropi, došli u Poljsku. Platna na kojima je projektovana šuma označavaju mesto na kojem su ti „prvi” Jevreji čuli reč koja zvuči kao *polin* (što na hebrejskom znači „ostani ovde/odmori se”). Cela galerija, odnosno projekcija šume, označava vizuelnu etimologiju reči i simboličke početke odnosa Jevreja i Poljaka. Galerija „Prvi susreti”, koja se bavi periodom od 10. veka do 1507. godine, posvećena je prvim jevrejskim naseljenicima u Poljskoj. Posetioci „se susreću” sa Ibrahimom ibn Jakubom, autorom verovatno prvog putopisa po Evropi iz 960. godine, a u kojem pominje „zemlju Mieška” (Land of Mieszko).

Segment se najviše bavi osnivanjem gradova i regulacijama uključivanja jevrejskih četvrti. Galerija „Paradisus Iudaeorum” bavi se periodom od 1569. do 1648. i predstavlja zlatno doba za Jevreje u Poljsko-litvanskom komonveltu. Jedan od najzanimljivijih delova galerije je interaktivni model Krakova i jevrejskog Kaźmierża, koji pokazuje bogatu kulturu lokalne jevrejske zajednice. Zlatno doba završilo se pogromima tokom ustanka Bogdana Hmeljnickog 1648. godine.

Galerija „Jevrejski grad” bavi se periodom 1648–1772. i istražuje svakodnevicu Jevreja u malim gradovima, gde su činili veliki deo ukupnog broja stanovnika. U interaktivnim modelima susrećemo se sa tavernama i pijacama, možemo ući u jevrejski dom ili čitati jevrejske knjige. Najimpresivniji deo predstavlja jedinstvena rekonstrukcija krova i plafona Gvoździeca (Gwoździec), drvene sinagoge koja se nalazila na teritoriji današnje Ukrajine. Galerija „Susreti sa modernizmom” (period 1772–1914) predstavlja vreme podele Komonvelta od strane Rusije, Pruske i Austrije i odnose prema jevrejskoj zajednici u različitim monarhijama. Talasi pogroma u Ruskom carstvu tokom 80-ih godina 19. veka i striktni zakoni po pitanju ličnih i kolektivnih sloboda vodili su masovnim emigracijama. Neki Jevreji nastavili su da se nadaju kulturnoj i društvenoj integraciji, dok su drugi branili tradiciju – Hasidizam se rapidno širio, a moderna ješiva je postajala sve jača. Novi oblici nacionalne svesti dali su krila modernim jevrejskim društvenim i političkim pokretima. Ovaj period je obeležen i pojavom savremenog antisemitizma, sa kojim su se morali suočiti poljski Jevreji, ali i velikim talasom migracija – gotovo jedna trećina napustila je teritoriju Poljske, a 85% uputilo se u Sjedinjene Američke Države. Galerija „Na jevrejskoj ulici” bavi se dvadesetpetogodišnjim međuratnim periodom za vreme Druge poljske republike (1918–1939) ili takozvanim „drugim zlatnim dobom” uprkos teškim ekonomskim uslovima i rastućim antisemitizmom. Jevrejski svet je predstavljen u formi multimedijalne ulice čija osa korespondira sa tačnom predratnom lokacijom Ulice Zamenhofa, srcem jevrejske četvrti u Muranovu (Muranów). U galeriji su istaknuta dostignuća u jevrejskom filmu, pozorištu i književnosti tokom ovog perioda. Nema znaka ni obeležja da se rat približava. Odmah iza ugla posetioce dočekuje prostor ispunjen jakim zvukom aviona i bombi. Iznenaduje vizuelnost i intenzitet u galeriji „Holokaust”, koja se bavi periodom nemačke okupacije Poljske tokom koje je stradalo oko 90% od 3,3 miliona poljskih Jevreja. U arhivi sačuvani dnevnici i dokumenta, koje je prikupljao istoričar Emanuel Ringelblum sa svojim timom, omogućavaju jedinstven ugao posmatranja Varšavskog geta, gladi, bolesti, nasilja

i bespomoćnosti pred nemačkim terorom, ali i borbe da se sačuva doza ljudskosti u tim nehumanim uslovima. Kroz šest podgalerijskih tema predstavljeni su svi važniji događaji tokom šestogodišnje okupacije – deportacije, skrivanja, „velika deportacija”, koncentracioni logori – ali i kritički rasvetljeno (koliko ograničen prostor to dozvoljava) učešće Poljaka u ovim aktivnostima: od pokreta otpora do toga kako su se obični ljudi ponašali prema jevrejskim sudbinama – od pomoći, preko neznanja i ignorisanja, do izdaje. Ali, u galeriji se takođe prikazuju užasi koje je doživjela ne-jevrejska populacija Poljske tokom Drugog svetskog rata. Uobičajeni klimaks oličen u Holokaustu zamenjen je u Polinu poslednjom galerijom „Posleratne godine” koja se bavi periodom od 1944. godine do danas. U galeriji se prikazuje period u kojem je većina preživelih u Holokaustu emigrirala iz različitih razloga, neprijateljstvo jednog dela Poljaka, kao i antisemitske kampanje sponzorisanе od strane države, koju su izrazito otvoreno tokom 1968. godine sprovodile komunističke vlasti. Važna odrednica je 1989. godina, koja i po interpretaciji Polina, predstavlja prekretnicu u poljskom osvajanju slobode, a označava kraj sovjetske dominacije, nakon čega sledi oživljavanje male, ali dinamične jevrejske zajednice u Poljskoj.

(Mesta) sećanja kao aktivni „politički” činioци

Barbara Kiršenblat-Gimblet, odgovarajući na projektnu anketu (East & W/R:est) i komentarišući dodeljivanje EWYA nagrade Polinu kaže: „Međunarodno priznanje može pomoći da se izgradi nacionalno priznanje, posebno u konzervativnijim muzejskim kulturama u kojima se nova generacija muzeja može susresti sa izrazitim skepticizmom. U slučaju Polina, pitanje je glasilo – ‘Da li je Polin stvarno Muzej?’” (Kirshenblatt-Gimblett 2017). Da li tim tako značajnih *muzejskih* sručnjaka može napraviti nešto za šta postoji sumnja da je uopšte *muzej*? Nema dileme da Polin pomera granice poimanja muzealizacije i muzejske delatnosti postavljajući dva značajna pitanja: da li muzealizujemo samo predmete i materijalna svedočanstva i da li smo u obavezi da ispričamo narative šire od simboličkih akcenata koji obeležavaju samo momenat (iako možda ključni) u toku istorije. Dakle, da li je Polin muzej u tradicionalnom smislu, irelevantno je pitanje. Važno je da on muzealizuje nešto što je na kulturnoj i memorijskoj sceni Poljske, ali i Evrope, ostalo nevidljivo: odnos Poljaka i Jevreja u hronologiji koja se meri desetinom vekova. Polin svojom

stalnom postavkom proširuje istoriju i „iza njenog kraja”, ulazeći u svet prošlosti koje se živo sećamo i koja obeležava i savremeni život dva naroda – dakle, bavljenje savremenim vrednosnim sistemima i tekućim životom.

U Godini evropskog kulturnog nasleđa, amandman poljskog zakona o zabrani korišćenja termina „poljski koncentracioni logori” i pedesetogodišnjice antisemitske kampanje komunističkih vlasti Poljske, Polin se sa skorijom prošlošću suočava tek otvorenom izložbom koja će trajati do septembra 2018. godine: *Otuđeni: Marš '68 i njegove posledice*, koja pojašnjava razloge i tok antisemitske kampanje koja je kulminirala proterivanjem oko 13.000 Poljaka jevrejskog porekla iz Poljske (Stola 2018). Izložba jasno stavlja do znanja da institucija ne može nikako biti politički neutralna nadovezujući se na tvrdnju Jenson (Robert Jensen) da „ukoliko biti neutralan znači brojati uključivanja u pokrete koji izazivaju represivne strukture, onda bi neko mogao dati argument da su institucije koje se bave sećanjem u svojim pokušajima da budu neutralne, čak i ako ne učestvuju aktivno u represiji, asistirale represoru” (Jenson 2008: 94). Kako Dariusz Stola (Dariusz Stola) primećuje, mnogi koji brane amandman novog zakona rade to rečima koje su neodvojive od onih koje su u lošem svetlu predstavljale Jevreje 1968. godine tokom anticionističke i antisemitske kampanje koja je vodila ka poslednjem talasu jevrejske emigracije iz Poljske. U tom smislu, izložba ne predstavlja samo istorijsku pozadinu događaja, već i živa iskustva i usmenu istoriju ljudi koji su sa njima bili povezani. Dakle, muzealizuje se odnos koji više nema samo istorijsku komponentu, već blisku, savremenu, onu koja još uvek ostavlja svoje tragove u tekućim političkim i društvenim inicijativama. Inspiraciju u inteligentno osmišljenoj scenografiji kao platformi za instaliranje živih sećanja predstavlja jedan manje poznat spomenik – tabla na zidu Varšava-Gdanjsk železničke stanice. To je nepotpisana građevina iz ere socijalizma na severnoj strani grada, ali takođe i mesto odakle su poljski Jevreji odlazili tokom „anticionističke” kampanje 1968. Sličan jezik nalazimo u izjavi Darijuša Stola kada kaže: „Ne pravimo grešku misleći da je Aušvic istorija” (Stola 2018).

Da se institucije kulture suprotsavljaju govoru mržnje i antisemitizmu, kao i sveopštim pokušajima revizije istorije, svedoči i slučaj Muzeja Drugog svetskog rata u Gdanjsku, čije je dizajnersko rešenje izneo poljski arhitektonski studio „Kwadrat”, otvoren u martu 2017. godine posle deset godina razvoja koncepcije i izgradnje nove zgrade. Pod upravom istoričara Pavela Macčevića (Paweł

Machcewicz), stalna postavka muzeja, koja zauzima tri sprata, predstavlja prilično skupu (108 miliona evra) ali i međunarodnu platformu posmatranja konflikta, fokusirajući se na ratna iskustva civila u Poljskoj i Istočnoj Evropi koji su stradali i od nacističke i od sovjetske represije. Genocid, a posebno nacistički, vođeno ubijanje Jevreja, glavna je tema (DW 2017). Pored scenografične postavke zamišljene kao sobe pojedinaca koji se sa ratom sučeljavaju na ličnoj ravni, predstavljeni su i totalitarni režimi iz 30-ih godina 20. veka u Sovjetskom Savezu, Italiji i Nemačkoj. Konačno, izložba prikazuje i ratna dejstva, ali ne neminovno u smislu glavnih ili odlučujućih bitki, herojskih narativa velikog kalibra – fokus je na životima i sudbinama civila i vojnika.

Kada se narativ postavi kao lična perspektiva, onda se mora razumeti i da su zločini jednaki. Ne sudi se razmerama, već samom konceptu zločina. U tom smilu kontroverznu tačku predstavlja jedan mali eksponat – ključevi od kuće koji su nekada pripadali jevrejskoj porodici koju su ubile poljske komšije tokom masakra u Jedwabnu (Jedwabne). Dakle, očito je da ni Muzej Drugog svetskog rata nije bežao od odgovornosti usaglašavanja istorijske i muzejske istine. Na martovskom otvaranju muzeja, koji je deset godina ranije inicirao tadašnji premijer Poljske, Donald Tusk, takođe istoričar i rođeni stanovnik Gdanjska, među prisutnima su bili bivši zatvorenici nacističkih koncentracionih logora i sovjetskih radnih kampova. Tokom prve dve nedelje, muzej je posetilo 14.000 ljudi. Međutim, među njima nije bio politički vrh Poljske – ni predsednik, ni premijer, niti ministar kulture. Razlog je vrlo brzo postao jasan: poljska vlada dodelila je ovom velikom muzeju skromni budžet za 2017. godinu, gotovo onemogućavajući pristojan rad. Kasnije je dala i svoje mišljenje: optužili su muzej da je previše „univerzalistički”, a premalo „poljski”. Muzej je tako postao ideološka i politička tačka previranja, lakmus papir svih promena ka nacionalno-egoističnom diskursu i populističkim uverenjima. Poljska vlada jasno je stavila do znanja da novootvoreni muzej ne posvećuje dovoljno pažnje poljskoj perspektivi. Ministar kulture, Pjotr Glinski (Piotr Glinski), ima nameru da muzej spoji sa novoplaniranom institucijom koja je tematski posvećena bici na Vesterplateu, prvoj bitci u ratu iz septembra 1939. godine, kada su poljske snage odbile naciste pre predaje. Ta institucija fokusirala bi se na poljski narativ žrtve i patnje Poljaka i Poljske (New York Times 2017).

Perspektive tragedije: „poljski logori” = „poljski amandmani”

Očito je da pitanje kolektivnog i individualnog, grupne i lične odgovornosti nije tako jednostavno, kao ni odnos Jevrejske zajednice i Poljaka i poljske države. U intervjuu Juli Tamir (Yuli Tamir), profesorke političke filozofije u Tel Avivu i na Oksfordu i bivše ministarke edukacije i emigracije, sa Lehom Kačinskim (Lech Kaczynski), jednim od osnivača desničarske partije Pravo i pravda, vide se i razlozi za nerazumevanje i međusobno optuživanje. Kačinski gotovo da optužuje Jevreje za oprost koji su dali Nemcima, ali ne i Poljacima:

Razumem užasan bol i moćnu potrebu da se ne zaboravi – ali vi ste oprostili Nemcima. Oni su kupili oproštaj novcem. Mi smo bili siromašni. Mi smo bili pod sovjetskim nogama, i nismo vam mogli ponuditi ništa. Vi ste cinično doneli odluku da okrenete vašu vatru na nas. Šaljete vaše visokoškolce u Poljsku, oni marširaju našim ulicama, mašu izraelskim zastavama, lučeci mržnju i strah. Gledaju u nas kao da vide Satanu, a onda odu u Berlin da se provedu. I dobro se provedu u Berlinu, sede po kafeima koji su tik do Gestapo štabova i dobro im je. U Nemačkoj vide kulturu i umetnost. U Poljskoj vide samo leševe (Tamir 2018).

Dalje u intervjuu on kaže: „Ja razumem i poštujem bol žrtava, ali *i mi* smo bili žrtve.” Upravo ovde leži odgovor na paradoks o kolektivnoj i ličnoj krivici, zvaničnoj i nezvaničnoj politici. I iako postoji konsenzus gotovo svih mislećih ljudi da se individualni ili donekle orkestrirani i organizovani zločini Poljaka nad Jevrejima nikako ne mogu izjednačiti sa zvaničnom genocidnom politikom nacističke Nemačke, poljska vlada rešena je da to raščisti na političkom i zakonodavnom novou.

Poljaci imaju konfliktan odnos prema koncentracionim logorima, posebno Aušvicu. Za ne-Poljake, a posebno za Jevreje, može se roditi prilično stresno osećanje pri prilasku Aušvicu – osećanje takmilarski obojenih narativa. Anšel Fefer (Anshel Pfeffer) navodi u svom članku kako su se ova dva narativa jasno ispoljila prilikom obeležavanja sedamdesetogodišnjice oslobođenja logora. Događaj koji je privukao veliku međunarodnu pažnju zajednički su organizovali poljska vlada i Svetski jevrejski kongres (WJC). Počasni gosti bili su preživeli – međutim, oni su došli u dve sasvim odvojene grupe: Poljaci su sedeli na jednoj, dok su Jevreji sedeli na sasvim drugoj strani. I njihova iskustva iz logora bila su različita – zapravo, oni su bili u dva različita logora. Dok je većina Poljaka bila u Aušvicu I, tek nekolicina jevrej-

skih zatvorenika je tamo provela neko vreme. Većina njih je stigla u Aušvic II Birkenau. I dok su desetine zatvorenika svakodnevno ubijani u Aušvicu I, Birkenau je bio *to* mesto gde je preko milion Jevreja dovedeno iz čitave Evrope u stočnim vagonima, radi „industrijskog” pomora u masivnim gasnim komorama. Memorijalni događaj mogao bi se organizovati i odvojeno u Aušvicu I i u Birkenauu, ali to nije slučaj i reklo bi se da je dobro što je tako. Jer, postoji samo jedan Aušvic i kroz njega se može razumeti i frustracija mnogih Poljaka da diljem sveta (ime) logor(a) predstavlja simbol Holokausta nad Jevrejima, a ne i stradanja i patnje Poljaka. Pomenuta frustracija upravo svedoči o tome zašto su Poljaci veoma senzitivni na ideju da su na izvestan način i počinioci zločina nad Jevrejima: ne samo da je sopstvena užasna nacionalna tragedija koja se dogodila na njihovoj zemlji ostala pod senkom jevrejske tragedije, već im se nameće i deo krivice.

Ali nametanje krivice oko Holokausta je mač sa dve oštrice: Šoa je postala tako potentan i univerzalan simbol ljudske okrutnosti i patnje da se vraća natrag potomcima žrtava (Pfeffer 2018). Jasno je i da poljska patnja takođe mora imati svoje mesto u kolektivnom sećanju na Holokaust. Ako ovaj narativ treba da ima svu civilizacijsku podršku, onda je muzej Polin ne fenomenalnom putu i potpuno zaslužen je osvojio nagradu za najbolji muzej: jer bi jevrejski život, a ne samo smrt, trebalo da bude slavljen, obeležen i zapamćen u dugom istorijskom sećanju na ono što je bila najveća i najuspešnija jevrejska zajednica u dijaspori, a Poljska bila mnogo više za Jevreje od masovne grobnice.

Sporni zakon je zapravo Akt od 18. decembra 1998. godine, koji reguliše poljski institut Nacionalnog sećanja (Ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu). Po novousvojenom amandmanu, Članu 55a: „Svako ko javno i lažno pripisuje odgovornost ili koodgovornost poljskoj naciji ili poljskoj državi za nacističke zločine koje je počinio Treći nemački Rajh” biće optužen, novčano kažnjen ili pritvoren. To se ne odnosi ni na koga „ko je počinio ovo delo kao deo umetničke ili naučne aktivnosti” (Davis 2018). Gotovo isti mehanizam primenjen je 2009. godine, kada je Poljska dodala paragrafe 2 i 4 Članu 286 zakona kojim su se zabranjivali fašistički, komunistički i drugi totalitarni simboli, sem ukoliko su, takođe, korišćeni kao deo „umetničkih ili naučnih aktivnosti”. Već 2011. godine Ustavni sud Poljske doneo je odluku da je ova zabrana neustavna zbog kršenja slobode izražavanja. Bez obzira na to, 2017. godine Poljska je „ažurirala” svoju „dekomunizacijsku” legislativu i u nju uključila i sovjetske

propagandne spomenike, što je izazvalo negativne reakcije ruske vlade. Sve ove sporne odluke uzburkavaju i inače stalno osetljivu umetničku i naučnu scenu ne ostavljajući dovoljno jasno definisan prostor šta jeste ili može biti krivično delo. Sa druge strane izaziva reakcije u kojima se redefinišu kulturno nasleđe i opsezi njegove interpretacije, naučne oblasti i domeni i čak mediji umetničkog stvaralaštva.

Namera je bila da amandman spornog zakona inspiriše poljski patriotizam i ponos kod kuće i unapredi poljski imidž u inostranstvu, ali se sve vratilo nazad kao buomerang. Iako je prilično popularan na domaćem terenu, zakon koji je predsednik Duda potpisao početkom 2018. godine imao je tragičan poraz van Poljske. Naučnici, preživeli Holokausta i njima prijateljske vlade usaglasili su se u oštrim kritikama i u zabrinutosti o potencijalnim ograničenjima slobode govora, proučavanja i represije nad izražavanjem u članici Evropske Unije. Čitava kontroverza podstakla je gotovo ratnu atmosferu između poljskih i izraelskih političara, ali i omogućila izlivanje antisemitske retorike u Poljskoj.

Posle kontroverznog „PR” amandmana, vlada Poljske pokušala je da u poslednjem momentu plasira kampanju „kontrola štete”. Poljski zvaničnici su otišli u Vašington u pokušaju da ubede američke zvaničnike, zakonodavce i jevrejske lidere da je me-tež koji je nastao oko skorijeg varšavskog zakona o Holokaustu ništa više do nespo-razum. No, nisu postigli nikakav vidljiv efekat. Izraelski Holokaust memorijal Jad Vašem (Yad Vashem) izjavio je da iako je opravdana težnja poljskih zakonodavaca i vlasti da je termin „poljski koncentracioni logori” zaista nereprezentativan, sloboda istraživanja i diskusije o Holokaustu mora biti zaštićena.

Konačno, umesto da se strasti smire, pojavila se još jedna „haštag” kampanja – #RespectUs. Ona polazi od činjenice da je istorija Holokausta „falsifikovana”, a startuje samo nekoliko nedelja nakon usvajanja spornog zakona. „Međunarodna kampanja kojom se pripisuje koodgovornost za Holokaust poljskoj naciji jedan je od najšokantnijih i najskandaloznijih događaja u modernoj istoriji Poljske”, tvrdi se na sajtu kampanje.³ Širom Evrope bili su raspoređeni kamioni na čijim ceradama je bio odštampan logo kampanje „#RespectUs”. Kamioni su krstarili različitim krajevima Evrope i pronosili su poruku da su Poljaci spasili preko 100.000 Jevreja tokom Drugog svetskog rata. Nosioci kampanje opisuju inicijativu kao samoorga-

---

³ Rzeczpospolita, dostupno na <http://www.rp.pl/Spoleczenstwo/180229343-RespectUs-Rusza-oddol-na-inicjatywa-grupy-Polakow.html>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].

nizovanu, a kreaciju pripisuju grupi mladih ljudi koji vole Poljsku naglašavajući da ne primaju nikakvu podršku od političara ili državnih kompanija (Cuddy 2018). Međutim, ova kampanja dolazi u jeku jedne druge, vladine kampanje vođene preko društvenih mreža. Video-zapisi koji su postavljeni na YouTube kanalu kancelarije poljskog premijera promovisali su još jedan novi „haštag” – Nemački logori smrti (#GermanDeathCamps).

(#) Zaključak

U momentima završetka ovog rada, zaposleni u muzeju Polin pridružili su se kampanji #CzarnyProtest protiv ograničenja prava na abortus koje poljska vlada opet pokušava da uredi promenom legislative. Ali, to je reakcija zaposlenih u muzeju, a ne programska aktivnost. Da jeste, pitanje je ko bi je finansirao i kakve bi bile političko/finansijske reperkusije od strane osnivača. Cela situacija u Poljskoj otvara zapravo globalno pitanje: kako i na koji način autonomizovati istorijska istraživanja i rezultate, javnu istoriju, kulturnu i muzejsku delatnost od političkih centara moći? A centar moći uvek nameće pravila igre, dozvoljene i nedozvoljene diskurse, prihvatljive okvire, ili, u krajnjoj liniji, perfidno i bez realnih objašnjenja zavrće i odvrcé finansijske kanale uslovljavajući tako sve druge aktivnosti. Dakle, bazično pitanje koje se može postaviti u Poljskoj, a da bude relevantno svima, jeste suštinska autonomija operativnosti kulture sećanja.

U tom smislu je svaki pokušaj revizije istorije koji dolazi od centara moći, a operativno se sprovodi preko institucija kulture i korekcija kolektivnog sećanja u javnom diskursu veoma opasan – ne samo za pitanja sećanja, već i funkcionalnosti savremenog sveta. Darijuš Stola ne može biti više u pravu kada tvrdi da su se ovim grubim mešanjima politike sećanje i odgovornost međusobno diskonektovali i da je Holokaust samo istorija. Istorija se ponavlja, i ono što smo kao civilizacija bili spremni (i u mogućnosti) da učinimo Jevrejima, možemo sutra učiniti bilo kome. Jer Holokaust nije samo nacionalna ili verska, čak ni ideološka tragedija. To je tragedija svesti i duha.

Literatura

- ||| **BuzzFeed** (2018) „11 New Museums in Poland That are a Must See”, dostupno na: https://www.buzzfeed.com/polandinusa/11-new-museums-in-poland-that-are-a-must-see-utuk?utm_term=.weelKQQ9V#.gwzmJppR9, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Civiski, M. A. P.** (2018) „Don't Make the Mistake of Thinking Auschwitz is History”, dostupno na: <https://www.haaretz.com/opinion/auschwitz-isn-t-history-its-message-is-desperately-relevant-today-1.5766546>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Cuddy, A.** (2018) „Polish #RespectUs campaign sends trucks across Europe to spread message on Nazi crimes”, dostupno na: <http://www.euronews.com/2018/02/28/polish-respectus-campaign-sends-trucks-across-europe-to-spread-message-on-nazi-crimes>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Cultural Heritage Counts for Europe**, Published on behalf of the CHCfE Consortium by the International Cultural Centre, Krakow (2015), dostupno na: www.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Davies, C.** (2018) „Behind the new law denying Polish complicity in Nazi atrocities, many fear there lies a growing strain of antisemitism”, dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2018/feb/10/polands-jews-fear-future-under-new-holocaust-law-nazi-atrocities>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **DW** (2018) „Poland's World War II museum opens amid controversies”, dostupno na: <http://www.dw.com/en/polands-world-war-ii-museum-opens-amid-controversy/a-38074880>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Good, J.** (2008) „The Hottest Place in Hell: The Crisis of Neutrality in Contemporary Librarianship” in Lewis, A. (ed.) *Questioning Library Neutrality Essays from Progressive Librarian*. Library Juice Press, pp. 141–147.
- ||| **Guttman, N.** (2018) „Poland Launches Charm Campaign To Defuse 'Holocaust Law' Tensions”, dostupno na: <https://forward.com/news/national/395524/poland-launches-charm-campaign-to-defuse-holocaust-law-tensions/>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Jensen, R.** (2008) „The myth of the neutral professional” *Questioning Library Neutrality Essays from Progressive Librarian*. Edited by Alison Lewis. Library Juice Press, pp. 89–96.
- ||| **Kirshenblatt-Gimblett, B.** (2017) Subject: *Re: EAST & W/R:est, ICC Research*. Email to Krstovic, N.

- ||| **Lehrer E.** (2017) „Making #Heritage Great Again. Step inside the newest valley in Poland's culture war, the #Heritage exhibit in Krakow”, dostupno na: <http://politicalcritique.org/cee/poland/2017/making-heritage-great-again/>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Maltz, J.** (2018) „Death Camps Weren't 'Polish – but Poles Were Bad Enough to Jews Without Them”, dostupno na: <https://www.haaretz.com/israel-news/historian-death-camps-were-not-polish-but-poles-were-bad-to-jews-1.5768896>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **NY Times** (2018) „Court Clears Takeover of Poland's New World War II Museum” by Joanna Berendt, dostupno na: <https://www.nytimes.com/2017/04/05/arts/design/poland-new-world-war-ii-museum-court-clears-takeover.html>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Polin: A Short Guide to Core Exhibition** (2014) „About the exhibition: Forest” (Section: G1).
- ||| **Pfeffer, A.** (2018) „Who Owns Auschwitz?”, dostupno na: <https://www.haaretz.com/opinion/who-owns-auschwitz-1.5785046>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Polin** (2018) „Welcome to POLIN Museum – and its newly opened Core Exhibition!”, dostupno na: <http://www.polin.pl/en/news/2014/10/28/welcome-to-polin-museum-and-its-newly-opened-core-exhibition>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Pjotrovski P.** (2014) *Kritički muzej*. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju i Evropa Nostra Srbija.
- ||| **Rzeczpospolita**, dostupno na: <http://www.rp.pl/Spoleczenstwo/180229343-RespectUs-Rusza-oddolna-inicjatywa-grupy-Polakow.html>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Stola, D.** (2018) „The anti-zionist campaign in Poland 1967–1968”, dostupno na: <https://www.marxists.org/subject/jewish/stola.pdf>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].
- ||| **Tamir, Y.** (2018) „Germany Bought Israel's Forgiveness With Money. Poland Couldn't Offer You a Thing. The lesson that the late Polish President Lech Kaczynski taught me about the Holocaust”, dostupno na: <https://www.haaretz.com/israel-news/premium-germany-bought-israeli-forgiveness-poland-had-nothing-to-offer-1.5803505>, [Pristupljeno 30. 4. 2018].

Nikola Krstović

Faculty of Philosophy, Belgrade

“HASHTAG” CULTURE OF MEMORY: Musealisation and Politisation of Jewish History and Culture in Contemporary Poland

Summary

Exhibition “#Heritage” set up in National museum in Krakow represents the model with which the new Polish government is trying to deal with contemporary social issues, history and collective memory and particularly when it comes to interpretation of the Polish role in the Holocaust. Following the example of Museum of History of Polish Jews, POLIN in Warsaw one can observe the opposite side, critical yet expanded notion of relationship between Poles and Jews in Poland during more than thousand years of joint history. Holocaust is not defining moment in that relationship, even though it is the most important and tragic. Polish government, in the attempts to make clear that death camps in Poland were not Polish, but German, adopted the controversial amendment 55a which might seriously limit the freedom of speech and further research about Holocaust. Representing its powers in changing the operations and even appearance of World War Two museum in Gdansk in the direction of being more Polish and patriotic and less universal, Polish government actually represented its intention of rewriting history interpretations and changing narratives of past introducing “#” model of openness with no real readiness for social dialogue and constructive criticisms.

Key Words: Poland, culture of memory, Holocaust, museum, politics.